

ФЕНОМЕНОЛОГІЯ СЕНСОЖИТТЄВИХ ОРІЄНТАЦІЙ БЕЗРОБІТНИХ

У статті розглядається феноменологічний метод дослідження, покликаний повернути психологію до безпосереднього вивчення людини у всіх її проявах.

Ключові слова: сенс життя як психологічний феномен, сенсожиттєві орієнтації безробітних, вчинок, активність безробітного на ринку праці.

Актуальність дослідження. Багато авторів указують на значимість сенсу життя в розвитку особистості, проте самі механізми цього впливу є не досить розкритими, передовсім через те, що недостатньо розроблені саме практичні методи дослідження смислової сфери особистості. Вивчення того, яку саме роль відіграє сенс у розвитку особистості, чи є він інтегративною основою та детермінантою її розвитку, можна визначити як перспективу нашого подальшого дослідження.

Важливим і актуальним на сьогодні є дослідження психологічних особливостей сенсожиттєвих орієнтацій безробітних, людей, що шукають роботу на ринку праці. На наше переконання, це дозволить розглянути особливості формування їх ціннісно-смислової сфери, з'ясувати основні фактори смислової регуляції на ринку праці, рівень осмисленості життя і свого місця в ньому.

Постановка проблеми. Проблема сенсу розглядалася в психології практично від початку її становлення як науки, тому має багато ракурсів, з-поміж яких варто виокремити проблему дослідження сенсожиттєвих орієнтацій безробітних в умовах ринкових відносин.

Метою цієї статті є розгляд феноменологічного підходу в дослідженні сенсожиттєвих орієнтацій безробітних.

Виклад основного матеріалу. Термін «феноменологія» на сьогодні дуже часто зустрічається в психологічній літературі. Найчастіше його застосовують, природно, представники екзистенційно-гуманістичної парадигми. Саме вони найбільше уваги приділяють вивченню особистості як єдиного інтегрованого цілого, дослідженню її суб'єктивного світосприйняття.

Феноменологічний метод дослідження покликаний повернути психологію до безпосереднього вивчення людини у всіх її проявах, відкинувши апріорні теоретичні конструкти, які утво-

рилися внаслідок аналізу окремих психічних процесів, станів тощо, без їх співвіднесення з цілісним хронотопом існування особистості.

Нині багато напрямів академічної та прикладної психологічної науки взяли на озброєння феноменологічний метод. Це, зокрема, гештальт-психологія, екзистенційна психологія, психоаналіз, позитивна психотерапія.

Феноменологічний метод посів важливе місце в клієнт-центрованій терапії Роджерса, в якій терапевт прагне залишатися на дескриптивному рівні та утримуватися від інтерпретаційних коментарів, повертаючи думки й почуття клієнта і допомагаючи йому самому прояснити власні переживання [2].

Із усіх сертифікованих Європейською асоціацією психотерапії її напрямів, мабуть, не знайдеться жодного, який би тією чи іншою мірою не використовував якісні методи, пов'язані з феноменологією. Навіть в ортодоксальних психологічних течіях (наприклад, психоаналіз) застосовують психотехніки, які працюють з феноменологією. Щоправда, вони рідко є самодостатніми, а радше підпорядковуються теорії, методологічній базі і відповідають на запитання «Чому?», а не «Як?». Це спрямовує їх на пошук концептуально передбачуваних і, за задумом, об'єктивних причин поведінки та ігнорування суб'єктивно неповторної природи людини, її унікальних сенсожиттєвих орієнтацій та виборів, власних стратегій подолання труднощів та саморозвитку тощо.

Проблеми феноменології життєвого світу людини, презентованого в її ціннісно-смисловій свідомості, досліджує психологічна герменевтика, у фокусі якої перебувають проблеми розуміння й інтерпретації складних психічних феноменів людини, що розглядаються в цілісному охопленні реальних сенсожиттєвих констеляцій і в культурно-історичному векторі їх становлення і розвитку.

Таким чином, феноменологічна традиція сьогодні вважається однією з найпродуктивніших у світі в розумінні феномену людської суб'єктності й суб'єктивності і має суттєвий доробок у з'ясуванні внутрішньої природи людської свідомості та її активності.

На сьогодні виникає гостра потреба не тільки у всебічному дослідженні змісту самого поняття «активність безробітного на ринку праці», але й пошуку емпіричних індикаторів такої активності – як *зовнішніх*, так і *внутрішніх* чинників поведінки аплікантів у соціально-психологічній ситуації безробіття. Постає проблема: як практично підвищити активність людини щодо *власної життєдіяльності*?

Відомо, що ця активність людини зумовлена і може стимулюватися певним ставленням до життя: або як до вже поставленого кимось завдання (суспільством, традиціями, найближчим оточенням тощо), або як до відкритого, творчого завдання, коли необхідно вийти за межі певної визначеності (наприклад, вийти із соціально-психологічної ситуації безробіття, що склалася на життєвому шляху людини).

Тому не випадково останнім часом усе більше посилюється інтерес до внутрішнього світу людини, її самосвідомості як регулятора думок і вчинків, які стають актуальними проблемами сьогодення; до формування адекватного образу «Я», самооцінки власного суб'єктного потенціалу, до структури – як конфігурації афективного, аксіологічного, когнітивного, поведінкового компонентів особистості та їхнього феноменологічного наповнення.

Саме у зв'язку з цим актуалізується *проблема сенсу життя*. Вона не потребує доказів. Історія розвитку духовної культури людства пронизана пошуком сенсу життя. Ця проблема вічна, тому що вона повторюється на кожному витку історії, у свідомості кожної людини. Своєрідність проблеми сенсу життя виявляється в тому, що, будучи однією з ранніх філософсько-етичних проблем, вона зберігає постійну значимість, змінюючи своє змістовне й емоційне забарвлення залежно від специфіки конкретного історичного фону й психологічних особливостей індивіда, який намагається її вирішити.

Людина завжди переймається питаннями пошуку сенсу свого буття, смислу свого життя, свого призначення. Без такого пошуку неможливий її розвиток, вирішення конфліктних ситуацій, професійне та особистісне зростання в процесі життєвого циклу.

Слід визнати перспективним для сучасної психології напрям, у якому:

- мова йде про «життя-буття» конкретного (емпіричного) людського індивіда, а не абстрактного представника суспільства, класу, учасника історичного процесу, сутність якого начебто міститься десь за межами його ества;
- людина із самого початку, онтологічно визнається суб'єктом, автором і виконавцем свого життєвого «проекту», вона сама обирає своє буття і входить у нього з реальною можливістю (потенцією) і напруженою інтенцією, спрямованістю на те, щоб стати людиною і нічим іншим;
- актуалізація потенції й інтенції здійснюється самою людиною, самопричинно, в її доцільно-вибірковій і цілеспрямованій взаємодії з природним, соціальним та психологічним оточенням, з тими умовами, які вона знаходить у своєму бутті;
- головна місія людини в бутті, сенс її життя полягає в тому, щоб ствердитись у статусі мудрого творця, свідомо й відповідально розв'язувати гносеологічні та онтологічні суперечності біологічного й соціального, психічного й непсихічного, індивідуального й суспільного, неповторного й універсального, суб'єктивного й об'єктивного, а також істинного й неістинного, доброго й злого, прекрасного й потворного, сутності й існування, життя і смерті, буття і небуття.

У психологічній літературі сенс життя зазвичай характеризують як феномен, що забезпечує нормальне і продуктивне життя людини, втрата якого може мати трагічні наслідки. Так, психолог К. Обуховський зауважує: «Як властивістю птиці є потреба літати, так властивістю дорослої людини є потреба знайти сенс свого життя» [5, с. 183].

С. Братусь пише про сенс життя як про нагальну потребу, яка ґрунтується на фундаментальному протиріччі між обмеженістю, смертністю індивідуального буття та універсальністю родової сутності людини.

Відповідь на запитання «у чому сенс усього?» людство шукатиме завжди [1].

Розглянемо поняття «сенс» як психологічний феномен. Передусім, його суть – відображення у свідомості суб'єкта особливостей ієрархії цільових настанов його життя і діяльності, які стали для нього життєво значущою цінністю надзвичайно високого порядку. Як допомогти людині знайти сенс життя в чітко окреслених умовах існування? Людина – житель Землі, рядовий планети Сонячної системи,

і це накладає певні обмеження на її життя: закони руху небесних тіл, космічні промені, активність сонця, виверження вулканів, землетруси, повені, урагани і т. д. і т. п. Усе це так чи інакше впливає на долю людини. І потрібно відшукати сенс життя в рамках цього «космічного» існування. Природа створила людину біологічною істотою, життя якої обмежене часовими рамками. І з цим нічого не вдієш, хоча можна створити умови, за яких воно подовжується або коротшає. Життя людини має свої вікові етапи: дитинство, юність, молодість, зрілість, старість. Біологічні та психофізіологічні фактори зумовлюють своєрідність проявів сенсу життя на кожному етапі, і потрібно зрозуміти, «прочитати» цю своєрідність.

Як уже зазначалося, прийнято вважати, що наявність сенсу життя, прагнення знайти його має, безсумнівно, позитивне значення для становлення особистості. Проте одна з основних характеристик цього психологічного утворення – його багатозначність: «двоїстість діалектики» життя, співвідношення, поєднання «позитиву» і «негативу», «плюса і мінуса» – властиві і цьому феномену. Парадоксальний факт: втративши сенс існування, людина може позбавити себе життя, але, з другого боку, вона жертвує життям заради реалізації певного сенсу життя (інша справа – в ім'я чого приноситься жертва).

Аналіз літератури показує, що сенс життя – не просто певна ідея, мета, переконання. Це особливий психічний світ, який має свій *зміст* і *структуру*. Звернімося в цьому зв'язку до поняття сенсу як психологічного феномену. Воно має два значення: 1) суть, головне, основне в певному предметі, явищі; 2) особистісна значимість для людини цієї суті, цього головного, основного. Феномен сенсу життя включає в себе обидва аспекти цього поняття. До того ж існує певна ієрархія: суть, головне домінує над неголовним, другорядним. Але визначення сенсожиттєвої «домінанти» – лише один аспект процесу пошуку сенсу життя. Дуже важливо встановити, наскільки ця домінанта «продуктивна», якою мірою вона сприяє позитивному розвитку особистості. У зв'язку з цим доцільно мати на увазі адекватність сенсу життя як одну з його основних характеристик.

Безумовно, що феноменологічний метод у чистому вигляді (так, як його бачив Е. Гуссерль) досить рідко зустрічається серед сучасних психотерапевтичних течій. Проте він відіграє дуже важливу роль у прикладній психологічній діяльності, зокрема в позитивній психо-

терапії. Цей напрям, опираючись на здобутки попередників, виробив власну холистично-еклектичну парадигму, що поряд із запитанням «Чому?» дає психотехнічну базу для відповіді на запитання «Як?». Так, у будь-якому виді індивідуальної чи групової роботи основна роль відводиться суб'єктивному світосприйняттю особистості, її переживанням та цілісному дослідженню всіх сфер реалізації життєвої енергії. При цьому робота ведеться як на зовнішньому, так і на глибинному внутрішньому рівні з використанням балансної моделі розподілу життєвої енергії та переробки конфліктів. Вона охоплює всі площини існування людини, а саме: тіло – матеріальна площина; діяльність – професійна самореалізація тощо; контакти – соціальна площина, здатність до внутрішнього діалогу; духовність (сенси, фантазії) – будовання планів, трансцендентне. Таким чином, *особистість розглядається цілісно*, як сукупність усіх впливів середовища на себе і, навпаки, у багатоманітності внутрішньопсихічної роботи осмислення і цілепокладання тощо.

Розглянемо деякі «складові» цього феномену.

«Ситуаційний» аспект оптимального сенсу життя. Оптимальний сенс життя, будучи динамічною структурною ієрархією, може істотно змінюватися під впливом ситуації, тих чи інших умов. Життя складне і часом підносить сюрпризи, не завжди приємні. Серйозна хвороба, втрата близької людини, різка зміна соціального статусу істотно змінюють умови існування. Як у цій ситуації не втратити той «стрижень», який робив життя осмисленим?

Соціальні катаклізми, різка зміна звичних стереотипів можуть істотно позначитися на характері сенсожиттєвих орієнтацій людини. Так, останнім часом відбулися докорінні соціальні та політичні зміни в нашому суспільстві, які в багатьох викликали психологічний шок: «зламався» сенс життя. Виявилось, що безліч людей протягом багатьох десятиліть віддавали свої сили, енергію, саме життя заради мети примарної, «декоративної», недосяжної. Життя поставило людину перед необхідністю переглянути сформовані погляди і переконання, виробити своє ставлення до нової соціальної та політичної ситуації. У цих умовах нерідко проявляється «інертність» сенсу життя: останній, як ми вважаємо, сприяє становленню відносно незалежності від обставин, проте в цьому випадку відбувається надмірна «емансипація від них», відрив від реальності. Людина стає рабом застарілої ідеї і заснованої на ній життєвої

мети. І трагедія не тільки в тому, що ідея застає. Ще трагічніше прагнення всіма силами «захистити» минуле, всіма засобами реанімувати його, зробити повернення минулого сенсом свого життя.

Поняття сенсу життя посідає центральне місце в теорії особистості Віктора Франкла. Вона включає три основні складові: вчення про прагнення до сенсу; про сенс життя; про свободу волі. Прагнення до сенсу, до пошуку і реалізації людиною сенсу життя всесвітньовідомий психіатр, психотерапевт і філософ розглядає як вроджену мотиваційну тенденцію, властиву всім людям, вона є основним рушієм поведінки і розвитку особистості. Останнє укорінено не в психічній, а в духовній сфері. Відсутність сенсу є причиною багатьох психічних захворювань, у тому числі специфічних «ноогенних неврозів».

Згідно з основною тезою вчення про свободу волі, людина вільна знайти й реалізувати сенс життя, навіть якщо свобода обмежена об'єктивними обставинами. Ідеться про свободу людини стосовно своїх захоплень, спадковості, факторів і обставин зовнішнього середовища. За В. Франклом, людина вільна саме тому, що володіє двома фундаментальними психологічними характеристиками: здатністю до самотрансценденції і можливістю вийти за межі самої себе, піднятися над ситуацією, подивитися на себе збоку. Свобода, з погляду В. Франкла, нерозривно пов'язана з відповідальністю, передусім за правильне знаходження і реалізацію сенсу свого життя.

Психотерапевтичний аспект йогоterapiї, за В. Франклом, як засіб позбутися ноогенного неврозу в допомозі клієнту *знайти втрачений сенс життя* [8].

За В. Франклом, людина не може позбутися сенсу життя за жодних обставин. Сенс життя завжди може бути знайдений. Людина може це зробити трьома шляхами: 1) у справі, спрямованій на досягнення соціально значущих цілей; 2) в переживанні гуманістичних цінностей; 3) зайнявши певну позицію по відношенню до обставин свого життя.

Безсумнівно, сенси укорінені в бутті, вони існують в об'єктивній дійсності, але реалізація об'єктивно наявного онтологічного сенсу завжди особистісна [9].

Як вказує Д. О. Леонтьєв, те, що надає життю сенс, може бути і в майбутньому (меті), і в сьогоденні (почуття повноти і насиченості життя), і в минулому (задоволеність підсумками прожитого життя). Утім, це питання не пізнання, а визнання, людина не винаходить або інтелектуально

конструє сенс свого життя, а знаходить його за допомогою конкретних дій [4].

На основі вже наявної ієрархії сенсів особистість здійснює вибори цілей (цілепокладає) і операцій (програмує). Саме ієрархія сенсів є підставою для появи руху самоусвідомлення спочатку до переживаного емпіричного «Я» особистості, а потім від чуттєвого «Я-образу» до більш когнітивної «Я-концепції», а ще потім у духовному потоці психіки від переживаного емпіричного «Я» до «Я» трансцендентного і трансперсонального. Конверсія ієрархії сенсів може бути як у напрямку духовного саморозвитку, і тоді потрібно цілеспрямовано формувати необхідний психічний механізм саморозвитку особистості, так і в напрямку деградації особистості, і тоді мимовільно спрацьовують механізми психічного захисту. Будь-яка конверсія ієрархії сенсів спричиняє зміну картини світу і вмонтованої в неї «Я-концепції», форм символізації і тлумачення явищ і подій. Те, які сенси очолюють ієрархію сенсів особистості, визначає ступінь її духовного розвитку.

На першому етапі дослідження феноменологічного поля безробітного важливо з'ясувати, на якому феноменологічному полі лежать його основні сенси.

Утім, те, що надає життю сенс, можна розглядати на різних рівнях суб'єктної активності людини.

На рівні організму людина існує в симбіотичній єдності з іншими людьми, які відгукуються на її потреби, і її поведінка зумовлюється успадкованими і неусвідомленими життєвими диспозиціями: інстинктів життя і смерті (за З. Фрейдом) або біофілії-некрофілії (за Е. Фромом); успадкованих життєвих властивостей – тривожність, імпульсивність, агресивність тощо (за С. Грофом); астрологічних тригонів – вогню, повітря, води, землі (знаки Зодіаку); життєвих потреб – у безпеці, приналежності і любові, самоактуалізації та ін. (за К. Гольдштейном і А. Маслоу).

На рівні індивіда суб'єкт зосереджує свою увагу на діяльності як цілеспрямованій предметній активності для досягнення бажаного результату. Щодо безробітного це виявляється в його стратегіях поведінки на ринку праці, яка ставить жорсткі вимоги щодо конкурентності, компетентності, професіоналізму, певних характеристик суб'єктності. Індикаторами та показниками сенсожиттєвих орієнтацій безробітного можуть бути предмети праці. Саме на цьому рівні закладаються психологічні механізми здатності людини до професійної конкуренції на ринку праці, мотиваційна готовність до праці, вчинку самопізнання тощо.

На рівні суб'єкта створюються умови розвитку особистості внаслідок інтерналізації суспільних цінностей і об'єктивних сенсів інших людей та оформлення власної ціннісно-сислової (за змістом) і знаково-символічної (за формою). Полісуб'єкт – це актуальний (діючий, ініціативний) суб'єкт, коли свідомість і самосвідомість відкрита у внутрішньому діалозі інтерналізованими (присвоєними) «голосами» інших людей, які реально впливали й впливають на людину в певний проміжок часу.

На рівні індивідуальності особливо проявляється неповторний комплекс анатомо-фізіологічних, морфологічних та набутих змістовно-функціональних ознак конкретної людини. Індивідуальність як інтегральне поняття, що виражає особливу форму буття індивідів, в рамках якої вони володіють внутрішньою цілісністю і відносною самостійністю, дає їм можливість активно (творчо) і своєрідним чином проявляти себе в навколишньому світі на основі розкриття своїх задатків і здібностей. На стадії індивідуалізації людина стає справжнім автором своєї долі, зміцнює власну позицію в культурі та історії.

На рівні абсолютного суб'єкта людина фіксує вищий ступінь духовного розвитку, коли проявляється й повністю усвідомлюється сенс свого життя, у знанні своєї причетності до світу, у відчутті духовної єдності з Універсумом. Стратегічний напрям людини до рівня універсальності – реалізація здібності поєднувати розрізнені елементи в цілісний ментально-почуттєвий образ, поступове просування від інтелектуального формування до інтуїтивного почуттєвого знання, самоактуалізація не тільки на рівні організму, а й на рівні Універсуму [7].

Універсальним і водночас глибоко індивідуальним механізмом специфічного людського самопізнання й самотворення, що набуває значення способу реалізації сенсожиттєвих орієнтацій безробітного як суб'єкта життєдіяльності, є *вчинок*. Він є буттям сущого й водночас несе в собі, виявляє те, що є суттєвим у людській природі, в людському бутті. Саме вчинок пов'язаний із сенсом існування, із значущими для людини сенсожиттєвими орієнтаціями. Отже, вчинки, за визначенням – це ті феномени, які виявляють сутність людського як сущого, існуючого в дійсності.

Коротко розглянемо феноменологію вчинків аплікантив (людей, що шукають роботу) в ситуації безробіття.

Вчинок буденності – кожна людина впродовж життя здійснює безліч буденних вчинків. Сірі будні є тим фундаментом, який забезпечує змогу поступового виходу з полону ситуації безробіття,

прориву до справжньої свободи. Вчинок буденності передбачає безпосередню включеність у ситуацію безробіття, підпорядкованість певним нормам, реалізація яких дозволить вийти на ринок праці. Прихильність до традицій, граничний консерватизм, недовіра до будь-якої інновації можуть засвідчити факт перебування людини на ранньому, початковому етапі вчинкової активності, на перших стадіях саморозвитку, самопізнання, життєвого самовизначення.

Вчинок самопізнання. У сучасній психології послідовники К. Юнга використовують спеціальний термін, що позначає «темного двійника» кожної людини. Це тінь – сукупність уявлень про себе, котрі ми витісняємо зі свідомості тому, що вони нам не до вподоби. Якщо людина має високу самооцінку, ідеалізуючи себе у власних очах, вона відкидає велику тінь. Але ж особистісне зростання передбачає необхідність прийняття своєї тіні як необхідної реальності, встановлення з нею «дипломатичних» стосунків, поступове навчання баченню власних негативних рис. Не бажаючи знати про їхнє існування, людина переносить свої пороки на оточення, звинувачує його у власних вадах.

Пізнати себе – означає розділити себе на суб'єкт і об'єкт, стати одночасно обома. Підтримання внутрішньої бесіди передбачає складне мистецтво самозречення, самоізоляції, вміння позбутися пристрастей.

Вчинок самовизначення. Це – суб'єктне усвідомлення себе самостійним членом суспільства, розуміння свого місця і призначення, що зумовлюються певним рівнем самосвідомості та соціальної відповідальності. Це – усвідомлення своєї ефективності у сфері діяльності та спілкування, усвідомлення своєї потреби в самореалізації своїх можливостей на ринку праці.

Вчинок самоактуалізації – найбільш повна і вільна реалізація безробітним своїх інтенцій і можливостей на кожному рівні суб'єктності – як організму, індивіда, особистості, індивідуальності, абсолютного суб'єкта. Самоактуалізація являє собою властиву людині вроджену тенденцію до безперервного розгортання свого необмеженого творчого потенціалу в найрізноманітніших сферах життєдіяльності, тенденцію максимізувати таланти й дарування.

Вчинок самоперетворення – це здатність людини, що шукає роботу:

- по-перше, об'єктувати багатство свого внутрішнього світу в ситуації безробіття;
- по-друге, брати участь у здійсненні (перетворенні) особистісних інтенцій та потенцій (планів та настанов) у діяльності та спілкуванні;

– по-третє, прагнути розвивати сильні риси своєї особистості та виявляти їх в активності на ринку праці [8].

Вчинок самопожертви (жертвості) – як індикатор вищої цінності всесвіту, кінцевої мети, до якої, на думку філософа Е. В. Ільєнкова, прямує все людство у своєму історичному поступі, здатності людини жертвувати своїми інтересами заради інтересів сім'ї, друзів, суспільства.

Отже, вчинковий підхід до тлумачення змісту Я-концепції безробітного дає змогу побудувати ще одну пояснювальну модель мотивації як складного, синтезованого утворення психічного світу людини. Вчинок ніби викристалізовує неповторний зміст «Я» людини і робить його доступним безпосередньому спостереженню. Це форма діяння, при якій стереотипність, дотримання усталеного стають неможливими, коли зміст діяння постає в неповторному, індивідуалізованому способі вчинення людиною того чи іншого акту виявлення свого ставлення до світу або окремих його елементів. Учинок ніби віддзеркалює власне особистісне в людині. Процесу здійснення акту самовиявлення особистості передують досягнення нею змісту ситуації як такого, що робить необхідним акт самовияву «Я» [3, с. 47–52].

Усі перераховані феномени вчинковості взаємопов'язані між собою, взаємозумовлюють один одного та виступають стрижньовою формою активності безробітного в його життєдіяльності на ринку праці.

Висновки. Узагальнюючи результати досліджень феноменології сприйняття безробітними своєї ситуації безробітного, а саме особливостей афективно-рефлексивного, аксіо-рефлексивного, когніційо-рефлексивного та духовно-рефлексивного потоків психіки при коротко- та довготривалому безробітті, можна визначити такі феномени: переживання гніву, страху, горя (афекто-рефлексивні компоненти). У подальшо-

му афекто-рефлексивний компонент у поєднанні з психофізіологічним (стрес) стають більш психічними (фрустрація), глибоко смисловими (криза особистості).

Проблеми феноменології життєвого світу безробітного, презентованого в її ціннісно-смислової свідомості (аксіо-рефлексивний компонент), досліджує психологічна герменевтика, у фокусі якої перебувають проблеми розуміння й інтерпретації складних психічних феноменів людини, що розглядаються в цілісному охопленні реальних сенсожиттєвих констеляцій і в культурно-історичному векторі їх становлення і розвитку.

На сьогодні виникає гостра потреба не тільки у всебічному дослідженні змісту самого поняття «активність безробітного на ринку праці», але й пошуку емпіричних індикаторів такої активності – як *зовнішніх*, так і *внутрішніх* чинників поведінки аплікантів у соціально-психологічній ситуації безробіття.

Саме у зв'язку з цим актуалізується *проблема сенсу життя*. Вона не потребує доказів. Історія розвитку духовної культури людства пронизана пошуком сенсу життя людини. Сенс життя зазвичай характеризують як феномен, що забезпечує нормальне і продуктивне життя людини, втрата якого може мати трагічні наслідки.

Сенс життя – не просто певна ідея, мета, переконання. Це особливий психічний світ, який має свій *зміст* і *структуру*. «Ситуаційний» аспект оптимального сенсу життя, будучи динамічною структурною ієрархією, може істотно змінюватися під впливом ситуації безробіття.

На початковому етапі досліджень важливо визначити, на якому феноменологічному полі лежать основні сенси: на рівні організму, індивіда, полісуб'єкта, індивідуальності, абсолютного суб'єкта (вчинковості), що дає змогу побудувати ще одну пояснювальну модель мотивації як складного, синтезованого утворення психічного світу безробітного.

Список літератури

1. Братусь Б. С. Аномалии личности / Б. С. Братусь. – М. : Мысль, 1988. – 301 с.
2. Роджерс К. Взгляд на психотерапию : Становление человека / К. Роджерс ; [пер. с англ.]. – М. : Прогресс Универс, 1994. – 480 с.
3. Киричук О. В. Психологічні особливості Я-концепції безробітного : навч.-метод. посіб. / О. В. Киричук, С. О. Тарасюк. – К. : ІПК ДСЗУ, 2012. 148 с.
4. Леонтьев Д. А. Психология смысла : Природа, структура и динамика смысловой реальности ; монография / Д. А. Леонтьев. – М. : Смысл, 1999. – 487 с.
5. Обуховский К. Психология влечений человека / К. Обуховский. – М. : Прогресс, 1972. – 278 с.
6. Франкл В. Психотерапия на практике / В. Франкл ; [пер. с нем.]. – СПб. : Ювента, 1999. – 256 с.
7. Киричук О. В. Рівні суб'єктності та індикатори духовності людини / О. В. Киричук, З. С. Карпенко // Педагогіка і психологія : науково-теоретичний та інформаційний журнал НАПН України. – 1995. – № 3. – С. 3–12.
8. Мілютіна К. Л. Траєкторії життєвого шляху особистості в динамічному середовищі : монографія / К. Л. Мілютіна. – Ніжин : Аспект-поліграф, 2012. – 298 с.
9. Франкл В. Человек в поисках смысла : сборник / В. Франкл ; [пер. с англ. и нем.] / Под общ. ред. Л. Я. Гозмана и Д. А. Леонтьева. – М. : Прогресс, 1990. – 368 с. – (Б-ка зарубежной психологии).

S. Tarasiuk

PHENOMENOLOGY OF LIFE SENSE ORIENTATIONS OF THE UNEMPLOYED

In the article the phenomenological method of research, aimed to turn psychology to the direct study of a person in all its manifestations, is considered.

Keywords: sense of life as a psychological phenomenon, life sense orientations of the unemployed, deed, activity of the unemployed in the labor market.

Матеріал надійшов 27.06.2014

УДК 316.644:316.022.4

Виноградов О. Г., Швець К. Л.

РЕЛІГІЯ І СТАВЛЕННЯ ДО ГОМОСЕКСУАЛІВ У ЄВРОПІ

У статті на підставі даних Європейського соціального дослідження (ЄСД, англ. ESS) за 2013 р. проаналізовано зв'язок між релігією або віросповіданням, до якого відносить себе респондент, та ставленням до права гомосексуалів жити так, як вони вважають за потрібне. Побудовано модель логістичної регресії, що дала змогу зробити висновок про наявність статистично значущого зв'язку між цими змінними при контролюванні статі, вікової групи респондентів, ступеня релігійності і взаємодій між ними.

Ключові слова: ЄСД, ESS, ставлення до гомосексуальності, релігія, релігійність.

Постановка проблеми та обґрунтування актуальності теми. Ставлення до гомосексуальності варіюється від одного суспільства до іншого та постійно змінюється з часом. Спроби зрозуміти закономірність таких тенденцій спонукають до пошуку спільного елемента, який у різних країнах у різні епохи визначав гомосексуальні практики як функціональні або дисфункціональні. Таким елементом може виступати домінуюча релігія та принципи, на яких вона побудована [1, с. 75]. Завдяки впливу на становлення світогляду людини релігія формує відповідно або позитивне, або нейтральне, або негативне ставлення до соціальних явищ, які з природних причин не набувають усезагального поширення, а отже, не можуть вважатися стандартами поведінки кожного індивіда. Включення фактора

релігійності при поясненні ставлення до гомосексуалів стало вже майже обов'язковою вимогою, проте порівняльний аналіз із використанням даних міжнародних дослідницьких проєктів на кшталт ЄСД (англ. ESS) або МПСД (Міжнародна програма соціальних досліджень, англ. ISSP) поки що нечасто з'являється в наукових публікаціях.

Аналіз досліджень та публікацій. Спочатку розглянемо, у чому схожі або відмінні світові релігії в тому ставленні до одностатевих відносин, яке вони проповідують, та сформулюємо гіпотези стосовно того, якими можуть виявитися результати аналізу масиву ЄСД.

У *християнстві* існують різні точки зору стосовно того, чи було християнство відразу нетерпимим по відношенню до гомосексуальності, чи